

Nr 20.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 och 2 §§ beredskapsföfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584); given Stockholms slott den 12 januari 1946.

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed jämlikt § 87 regeringsformen föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 och 2 §§ beredskapsföfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584).

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

Förslag

till

Lag**angående ändrad lydelse av 1 och 2 §§ beredskapsföfogandelagen
den 30 juni 1942 (nr 584).**

Härigenom förordnas, att 1 och 2 §§ beredskapsföfogandelagen den 30 juni 1942 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

1 §.

Där så prövas nödvändigt antingen för tillgodoseende av beredskapen vid sådan del av krigsmakten, som, utan att vara ställd på krigsfot, tages i anspråk för ändamål, varom förmäles i 28 § 1 mom. värnpliktslagen, eller ock för avveckling av tidigare anbefalld beredskap äger Konungen förordna:

- a) att då — — — sålunda erfordras;
- b) att, även — — — förfogande; samt
- c) att ägare eller innehavare av visst i förordnandet angivet markområde eller viss i förordnandet angiven byggnad eller anläggning skall ställa sålunda angiven egendom till krigsmaktens förfogande.

Rätt att — — — i kommandoväg.

2 §.

Egendom, som — — — övertages med äganderätt. Markområden, byggnader, anläggningar, fartyg och luftfartyg må dock tagas i anspråk allenast med nyttjanderätt.

Denna lag träder omedelbart i kraft.

*Utdrag ur protokollet över försvarsärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms
slott den 7 december 1945.*

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, ERLANDER, DANIELSON, VOUGT, MYRDAL, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG.

I egenskap av särskilt förordnad föredragande anmäler statsrådet Sköld, efter gemensam beredning med cheferna för justitie- och försvarsdepartementen, fråga angående ändring i gällande militära förfogandelagstiftning samt anför:

I början av 1944 påbörjades inom försvarsdepartementet en undersökning i syfte att förbereda krigsmaktens blivande övergång till fredsfot. Därvid uppmärksammades bland annat frågan om den egendom i enskild ägo, som under beredskapen tvångsvis tagits i anspråk med nyttjanderätt för krigsmaktens behov. Det framgick av undersökningen att det i många fall kunde bli erforderligt att även sedan krigsmakten återgått till fredsfot kvarhålla sådan egendom under kronans disposition. *Arméns fortifikationsförvaltning* framhöll sålunda, att åtskilliga markområden tagits i anspråk för befästningsanläggningar med stöd av rekvisitionslagen eller allmänna förfogandelagen. Huruvida dessa anläggningar skulle kvarstå eller raseras syntes bli beroende av den politiska utvecklingen. Men ett slutligt ställningstagande i detta avseende bleve måhända ej möjligt förrän flera år efter det den militära förfogandelagstiftningen upphört att vara tillämplig. Särskilda bestämmelser syntes därför erforderliga för att åt kronan trygga rätten att disponera över ifrågavarande områden under erforderlig tid.

Liknande synpunkter framfördes av andra militära myndigheter. *Marinförvaltningen* framhöll därvid särskilt behovet av att förfoga över enskilda fartyg för minsvepning och dylikt.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 14 september 1944 tillkallade t. f. chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Quensel, samma dag två utredningsmän¹ att inom departementet biträda med omprövning av frågan om formerna för fortsatt förfogande under erforderlig tid efter den förstärkta försvarsberedskapens upphörande över olika slag av ianspråktagen egendom. — I anförande till statsrådsprotokollet uttalade statsrådet bland annat att rekvisitionslagen vore avsedd att tillämpas endast så länge krigsmakten eller någon del därav vore ställd på krigsfot och övriga förfogandelagar principiellt endast vid krig eller krigsfara, vari riket befunne sig, eller eljest under utomordentliga av krig föranledda förhållanden. Emellertid kunde fortsatt förfogande över vissa slag av egendom bli erforderligt även under någon tid efter ett vapenstillestånd eller efter det krigsmakten återgått till fredsfot.

¹ Revisionssekreteraren I. Ohman och dåvarande byråchefen för lagärenden I. A. Lindell.

De formella förutsättningarna härför syntes böra bliva föremål för närmare övervägande.

Utredningsmännen avgåvo betänkande i ämnet den 15 maj 1945.

Över betänkandet ha efter remiss utlåtanden avgivits av överbefälhavaren, försvarets civilförvaltning, försvarets sjukvårdsförvaltning, krigsmaterielverket, försvarets fabriksstyrelse, armé-, marin- och flygförvaltningarna, arméns fortifikationsförvaltning, riksvärderingsnämnden, kommerskollegium, statskontoret, civilförsvarsstyrelsen, fartygsuttagningskommissionen, reservförrådsnämnden, industrikommissionen, livsmedelskommissionen, bränslekommissionen, trafikkommissionen och 1944 års ekonomiska försvarsberedskapsutredning.

Innan jag redogör för innehållet i betänkandet och remissyttrandena torde jag få lämna en överblick av nu gällande militära förfogandelagstiftning.

Gällande militära förfogandelagstiftning.

Den för militära ändamål tillämpliga förfogandelagstiftningen innefattar följande tre centrala förfatningar: allmänna förfogandelagen den 22 juni 1939 (nr 293), rekvisitionslagen den 30 juni 1942 (nr 583) samt beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584). Till dessa lagar ansluta sig tillämpningsförfattningar.

Allmänna förfogandelagen är provisorisk och har tidsbegränsad giltighet. Lagens giltighetstid har successivt förlängts, sista gången — genom lag den 11 maj 1945 — för tiden till och med den 30 juni 1946. För tillämpning av lagens materiella bestämmelser fordras särskilt förordnande. Sådant förordnande må meddelas »vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden». Förordnande meddelas av Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke; dock att, när riksdagen ej är samlad, provisoriskt förordnande må meddelas av Kungl. Maj:t. Genom kungörelse den 6 september 1939 meddelade Kungl. Maj:t förordnande, som nyss nämnts, att gälla tills vidare, och riksdagen förklarade sig i skrivelse den 7 oktober samma år gilla förordnandet. — Enligt lagen är det förbehållet Konungen allena att meddela förfogandebeslut. Lagen utgör grundvalen för de genomgripande åtgärder på folkhushållningens område, som kriget nödvändiggjort, men är även avsedd för andra syften, bland annat för den rent militära behovstäckningen.

Rekvisitionslagen och *beredskapsförfogandelagen* äro båda av permanent natur. För lagarnas tillämpning fordras emellertid, att särskilda förutsättningar — knutna till särskilda stadier av den militära beredskapen — äro för handen. Båda lagarna äro begränsade till att avse krigsmaktens behov.

Rekvisitionslagen förutsätter för sin tillämpning, att förordnande enligt § 74 regeringsformen meddelats att krigsmakten eller någon del därav skall ställas på krigsfot samt att Konungen meddelat förordnande angående lagens tillämplighet. Den 5 april 1940 utfärdades en kungörelse (nr 198), enligt vilken rätt till rekvisition enligt rekvisitionslagen (av år 1938) finge »tills vidare tillkomma vederbörande militära myndigheter». Kungörelsen, som —

ehuru med vissa inskränkningar — fortfarande äger giltighet, har numera avseende å 1942 års rekvisitionslag. Rekvisitionsrätt tillkommer enligt lagen de militära myndigheter, åt vilka Konungen meddelar sådan rätt. Byggnader, anläggningar och markområden må endast rekvireras med nyttjanderätt. Egendom av annat slag rekvireras antingen med nyttjanderätt eller med äganderätt.

Beredskapsföfogandelagen är avsedd att tillgodose beredskapen vid sådan del av krigsmakten, som, utan att vara ställd på krigsfot, tages i anspråk för ändamål, varom förmåles i 28 § 1 mom. värnpliktslagen. I sistnämnda lagrum stadgas, att Konungen, då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver, må efter statsrådets hörande till tjänstgöring inkalla värnpliktiga till behöfligt antal. Beredskapsföfogandelagen träder i tillämpning efter förordnande av Konungen. I lagen upptagas tre huvudkategorier av förfoganden, nämligen: a) förfoganden över livsmedel, transportmedel, kvarter m. m., avsedda att möjliggöra militär personals förläggning utom den ordinarie förläggningsplatsen; b) förfoganden över hästar, fordon och vissa fartyg m. m., som erfordras för truppförbandens ställande på krigsfot; samt c) förfoganden över markområden. Rätt att göra förfoganden enligt a) och b) tillkommer de militära myndigheter, som bestämmas av Konungen. Om förfogande över markområde må däremot endast Konungen förordna.

Den egendom i enskild ägo, som kronan nu innehar med nyttjanderätt, har upplåtits antingen jämlikt allmänna förfogandelagen eller rekvisitionslagen eller ock genom frivillig överenskommelse.

Rekvisitionslagen och beredskapsföfogandelagen äro ej samtidigt tillämpliga inom en och samma del av krigsmakten. Rätten att göra förfogande enligt beredskapsföfogandelagen till förmån för viss del av krigsmakten upphör nämligen så snart rekvisition må äga rum för fyllande av dess behov. Allmänna förfogandelagen kan däremot tillämpas parallellt med envar av nyssnämnda båda lagar. Mellan allmänna förfogandelagen, å ena, och särskilt rekvisitionslagen, å andra sidan, råder en viss dualism. Samtliga förfoganden, som må göras enligt rekvisitionslagen, kunna även ske enligt allmänna förfogandelagen, som har den större räckvidden. Praxis synes ha varit att, då det behov som skolat tillgodoses varit av längre varaktighet eller då fråga varit om särskilt värdefulla eller eljest betydelsefulla objekt, de militära myndigheterna avstått från den dem tillkommande formella behörigheten att rekvirera och i stället hemställt hos Kungl. Maj:t om förfogande enligt allmänna förfogandelagen.

Ersättning för egendom som tages i anspråk enligt allmänna förfogandelagen bestämmas av riksvärderingsnämnden. Enligt rekvisitionslagen och beredskapsföfogandelagen bestämmas däremot ersättningen av lokal värderingsnämnd såsom första instans. Lokal värderingsnämnds beslut må överklagas hos riksvärderingsnämnden. Fyra olika slag av lokala värderingsnämnder finnas, nämligen hästvärderings-, bilvärderings- och allmänna lokala värderingsnämnden inom länen samt fartygsvärderingsnämnder inom marin-distrikten.

Jag övergår härefter till frågan vilken egendom i enskild ägo som måste kvarhållas under kronans disposition efter beredskapens upphörande.

I vilka fall måste enskild egendom kvarhållas under kronans disposition?

Genom försvarsdepartementets och utredningsmännens försorg ha från de militära myndigheterna infordrats uppgifter rörande den till kronan upplåtna enskilda egendom som anses böra förbliva i kronans besittning under avvecklingstiden. Enligt de lämnade uppgifterna föreligger inom samtliga tre försvarsgrenar behov av att under avvecklingstiden efter beredskapens upphörande kvarhålla egendom av olika slag, som tagits i anspråk från enskilda.

Sålunda har från *chefens för armén* sida yttrats, att den materiel som för närvarande förvarades i fältdepåer på olika platser avsåges skola uppläggas i nya förrådsbyggnader. Dessa hade emellertid endast delvis uppförts. Innan så skett måste fältdepåsystemet fortfarande anlitas och under tiden måste byggnader m. m. i enskild ägo fortfarande kunna disponeras. I samband med en återgång till normala fredsförhållanden torde — innan de nya förrådsbyggnaderna vore färdiga — en viss centralisering av de nuvarande fältdepåerna bli ofrånkomlig. Det kunde därför under den närmaste tiden bli nödvändigt, att även byggnader och markområden (för uppförande av baracker), som tidigare icke rekvirerats, togs i anspråk.

Arméförvaltningens tygavdelning har anfört:

Verkställd utredning hade givit vid handen, att efter det armén återgått till fredsorganisation avsevärda brister beträffande förrådsutrymmen komme att föreligga vid ett flertal förband. Dessa brister måste i de flesta fall täckas genom nybyggnader. Tidpunkten för dessa byggnaders färdigställande kunde emellertid icke angivas. Under beredskapstiden hade även ett flertal verkstadslokaler måst tagas i anspråk. Behovet av verkstäder komme sannolikt att kvarstå under åren närmast efter en övergång till fredsorganisation. Det vore icke möjligt att samtidigt med den förstärkta beredskapens upphörande återlämna ianspråktagna lokaler till deras ägare. Lokalerna borde, om så befunnos nödvändigt, kunna disponeras under en tidrymd av högst fem år framåt.

Arméförvaltningens intendenturavdelning har uppgivit, att under beredskapstiden lokaler tillhöriga enskilda disponerats för upprättande av magasin och materielförråd. Lokalerna hade i regel upplåtits efter frivillig överenskommelse men till en mindre del tagits i anspråk tvångsvis, med stöd av rekvisitionslagen. Man torde få räkna med att dessa lokaler först efter beredskapens upphörande kunde successivt frigöras och ställas till ägarernas förfogande.

Såsom förut nämnts, har *arméns fortifikationsförvaltning* framhållit behovet av att en tid framåt kvarhålla enskilda markområden, som tagits i anspråk för befästningsanläggningar.

Från *marinledningens* sida har framhållits, att flottans fartygsmateriel icke vore tillfyllest för den minsvepning som bleve erforderlig även efter ett fredsslut varjämte marinledningen yttrat:

Hjälpfartyg för minsvepning måste därför kvarhållas i tjänst en ganska avsevärd tid efter den förstärkta försvarsberedskapens upphörande. Vidare erfordrades under avvecklingstiden hjälpfartyg för hemtagning av hinderanordningar och annan materiel. De fartygstyper, som härvid komme i fråga, vore särskilt bogserbåtar, fiskemotorfartyg, motorbåtar och pråmfartyg. Därest sjöfartskontrollen skulle behöva utsträckas efter det övrigt beredskap upphävts, komme fartyg att erfordras även härför. Marinen hade genom frivilliga avtal förhyrt tankfartyg, som tillsammans med likaledes förhyrda oljecisterner representerade ett mycket stort kubikinnehåll. Därest ägarna vid återgång till fredsförhållanden skulle vilja uppsäga hyresavtalen, komme behov att tvångsvis kunna taga dessa fartyg i anspråk att föreligga. — Markområden hade tagits i anspråk särskilt för försvarsanläggningar av olika slag (värn, minförråd, mätstationer, strålkastarplatser m. m.). Dessa områden torde böra kunna disponeras under förslagsvis två år framåt, varunder i de fall där så ur försvarssynpunkt ansåges önskvärt avtal om arrendering eller köp kunde åvägabringas eller tillstånd till expropriation erhållas. — Byggnader i enskild ägo disponerades för närvarande såsom förråd, såsom fältdepåer och expeditionslokaler m. m. Vidare hade bryggor, garage och oljecisterner tagits i anspråk. I stor utsträckning hade upplåtelseerna av dessa byggnader och anläggningar kommit till stånd genom frivilliga avtal. Dessa gällde i allmänhet med kort uppsägningstid eller för begränsad tid och säkerhet funnes icke, att ägarna, om förfogandelagstiftningen ej längre vore tillämplig, komme att medgiva ett fortsatt ianspråktagande. — Sammanfattningsvis kunde sägas, att enskild egendom i stor utsträckning behövde disponeras av marinen även efter beredskapens upphörande. Företrädesvis komme därvid behov att föreligga att disponera egendom, som redan tagits i anspråk genom rekvisition eller förfogande. Sannolikt komme det emellertid även i någon utsträckning att visa sig erforderligt att kunna tvångsvis förfoga över egendom, som tidigare icke varit ianspråktagen, ävensom frivilligt upplåten egendom.

Flygledningen har anfört:

Flygförvaltningen hade såväl efter frivilliga överenskommelser som ock med stöd av förfogandelagstiftningen tagit i anspråk enskilda tankanläggningar och andra förrådsutrymmen för en omfattande lagring av drivmedel. Dessa förråd torde ej kunna avvecklas förrän viss tid efter den förstärkta försvarsberedskapens upphörande. Då emellertid en avsevärd import av drivmedel för icke-militära behov kunde antagas komma till stånd ganska snart sedan fredliga förhållanden inträtt med därav följande krav på de lagringsutrymmen, som för närvarande vore ianspråktagna för flygvapnets lager, vore det av vikt för flygförvaltningen att tvångsvis kunna förfoga över ifrågavarande utrymmen. — Möjligen kunde även efter den förstärkta beredskapens upphörande komma att föreligga behov att tvångsvis förfoga över vissa mindre markområden i närheten av krigsflygfälten för bibehållande av vissa skyddsanordningar för flygplan, s. k. flygplanvärn.

Av de till försvarsväsendet hörande myndigheterna har vidare bland andra *krigsmaterielverket* anmält, att det under vissa förhållanden kunde bliva erforderligt att förfoga över en i enskild ägo varande fabriksanläggning.

Härefter torde jag få behandla utredningsmännens framställning rörande ifrågavarande lagstiftnings fortsatta tillämpning.

Den militära förfogandelagstiftningens fortsatta tillämpning.

Såsom förut nämnts har *allmänna förfogandelagen* senast förlängts för tiden till och med den 30 juni 1946. Beträffande sannolikheten för en ytterligare förlängning av lagen ha *utredningsmännen* anfört följande.

Under förra världskriget antogs en serie provisoriska lagar om *allmän förfoganderätt*, den sista av den 26 april 1918 (nr 205). Denna lags giltighetstid förlängdes undan för undan för tiden till och med den 28 februari 1921, eller således mer än två år efter vapenstillståndet i november 1918. Det nu avslutade världskrigets återverkningar på produktion, råvaruförsörjning och samfärdsel torde komma att visa sig ännu mera djupgående än det förras. Man torde därför med tämligen stor sannolikhet få räkna med att den nu gällande allmänna förfogandelagen med hänsyn till folkförsörjningens krav måste bibehållas vid giltighet under ganska avsevärd tidrymd efter vapenstillståndet. Under så lång tid kommer alltså allmänna förfogandelagen även att kunna utnyttjas som ett instrument för att tillgodose försvarsväsendets behov. — Lagen uppställer som huvudregel, att förfogande ej är gällande längre än till den tid då tillämpningen av lagen upphör. I fråga om fastigheter och dylikt gälla emellertid, efter en 1942 vidtagen lagändring, särskilda bestämmelser. Sålunda skall upplåtelse i allmänhet av fastighet, byggnad eller anläggning, där det finnes påkallat av särskilda skäl, gälla under bestämd tid, högst fem år, och denna bestämmelse skall äga giltighet även efter det allmänna förfogandelagen upphört att gälla. Beträffande upplåtelse av vanhävdad fastighet skall gälla en tid av högst tio år. Av nu nämnda bestämmelser följer, att Konungen äger behörighet att, under det allmänna förfogandelagen är i tillämpning, för krigsmaktens behov förfoga över fastighet, byggnad eller anläggning för en tid av fem år framåt, även om denna tidsperiod skulle överskjuta lagens giltighetstid.

I fråga om *rekvisitionslagens* fortsatta tillämplighet ha *utredningsmännen* sammanfattningsvis yttrat:

Grundförutsättningen för tillämpning av rekvisitionslagen är att krigsmakten är ställd på krigsfot. Denna förutsättning har tidigare inneburit, att mobilisering skulle ha kungjorts. Under det nuvarande kriget har emellertid en ytterligare form för krigsmaktens ställande på krigsfot framtvungits, nämligen förstärkt försvarsberedskap, och rekvisitionslagen har gjorts tillämplig härunder. Då den förstärkta försvarsberedskapen upphör, återgår krigsmakten till fredsfot. Konungen torde härvid äga befogenhet att låta någon tid förflyta innan rekvisitionslagen sättes ur tillämpning. Om sålunda den förstärkta beredskapen upphör under sommaren 1945, torde lagen kunna bibehållas vid tillämpning till förslagsvis den 1 januari 1946. I och med att lagen ej längre är tillämplig upphöra även nyttjanderättsupplåtelser, som skett jämlikt lagen, att vara gällande.

Vad slutligen angår *beredskapsförfogandelagen* ha *utredningsmännen* framhållit att syftet med denna lag var att tillgodose vissa av krigsmaktens behov under ett beredskapstillstånd mellan freds- och krigsorganisation. Lagen skulle träda ur funktion i och med att krigsmakten ställdes på krigsfot och rekvisitionslagen bleve tillämplig. Lagen hade alltså tillkommit såsom ett slags supplement till rekvisitionslagen, vars tillämpning med hänsyn till grundlagens bud ej ansetts kunna utsträckas till ett sådant beredskapstillstånd.

Utredningsmännen ha vidare anfört angående *beredskapsförfogandelagen*:

I förarbetena till 1939 års beredskapsförfogandelag angavs densamma skola bliva tillämplig under ett stadium innan mobilisering anbefallts. Emellertid vore det uppenbart, att lagen även kunde erhålla tillämpning *efter* det att mobilisering (förstärkt försvarsberedskap) upphört, nämligen för den händelse det militärpolitiska läget vore sådant, att möjligheterna för en snabb omställning till krigsförhållanden måste hållas öppna och det följaktligen ansåges möjligt att mobilisering (förstärkt försvarsberedskap) ånyo måste anbefallas. I ett sådant läge kunde det vara nödvändigt att alltjämt upprätthålla beredskap, ehuru av lägre grad än förut. Förutsättningen för tillämpning av beredskapsförfogandelagen vore därmed för handen. Det vore uppenbart, att de truppförband, som vore inkallade under ett sådant beredskapstillstånd, samtidigt kunde utnyttjas för avveckling av de försvarsanstalter, som vidtagits under tiden för den förstärkta beredskapen. Om det militärpolitiska läget vid tiden för rekvisitionslagens upphörande vore sådant, att ingen som helst beredskap längre vore nödvändig, bleve beredskapsförfogandelagen ej tillämplig. Denna lag kunde alltså i dess nuvarande lydelse ej utnyttjas under ett skede då enbart avveckling påginge.

Vad utredningsmännen anfört om förutsättningarna för de tre lagarnas fortsatta tillämplighet har ej mött erinran från remissmyndigheternas sida; dock att försvarets civilförvaltning, enligt vad närmare framgår av det följande, ifrågasatt huruvida icke rekvisitionslagen borde kunna bibehållas vid tillämpning även under tiden för avvecklingen av beredskapen.

Med utgångspunkt från vad sålunda anförts om lagarnas tillämplighet ha *utredningsmännen* vidare yttrat:

En ändring av rekvisitionslagen i syfte att förlänga tiden för dess tillämplighet skulle kräva motsvarande ändring av grundlagen och hinner därför ej genomföras i tid. Det bör därför tagas under övervägande huruvida ej dispositionsrätten över rekvirerad egendom kan bevaras med anlitande av beredskapsförfogandelagen. Med stöd av denna lag kunde i så fall göras även sådana förfoganden över förut icke upplåten egendom, som föranledes av avvecklingen. För dessa syften skulle tarvas ändringar av lagen i flera hänseenden. Vid rekvisitionslagens upphörande blir nämligen beredskapsförfogandelagen i dess nuvarande lydelse tillämplig endast under förutsättning att beredskap — ehuru av lägre grad — alltjämt bibehålles, och detta är uppenbarligen ovisst. Och även om beredskapen därvid skulle bestå, kommer den med all säkerhet att upphöra långt innan avvecklingen hunnit slutföras. Det bleve därför erforderligt att utvidga förutsättningarna för beredskapsförfogandelagens tillämplighet. Detta skulle kunna ske i t. ex. den formen, att lagen gjordes tillämplig jämväl där så erfordrades för avveckling av försvarsanstalter, som vidtagits under tid då krigsmakten varit ställd på krigsfot. Vidare skulle lagen göras tillämplig även å byggnader och anläggningar av olika slag. För att lagen fullt skulle kunna tillgodose ett av arméförvaltningen framfört önskemål om en smidig, successivt skeende avveckling av fältdepåväsendet kunde det slutligen övervägas att decentralisera förfoganderätten över markområden till de militära myndigheterna. — Emellertid kunna flera skäl anföras mot de sålunda ifrågasatta lagändringarna. Genom dessa skulle de militära myndigheterna erhålla vidsträckta och djupt ingripande befogenheter även *efter* det all beredskap upphört och ett fredligt tillstånd vore rådande, och lagändringarna skulle såtillvida innebära ett avsteg från de principer som hittills varit rådande inom förfogandelagstiftningen. Särskilt måste det med tanke på de svåra förhållandena å bostadsmarknaden anses betänkligt att bemyndiga de militära myndigheterna att förfoga över byggnader. Motsvarande synpunkter kunna i viss mån

även anläggas beträffande fartyg och sådana anläggningar som t. ex. oljecisterner. Vad nu sagts talar för att förfoganderätten under avvecklingsperioden helt förbehålles Kungl. Maj:t. Att göra en uppdelning av innebörd att rätten att förfoga över redan ianspråktagen egendom anförtroddes åt de militära myndigheterna medan rätten att göra nya förfoganden förbehölles Kungl. Maj:t synes icke böra ifrågakomma. Det kan nämligen icke göras gällande att förfoganden av den förra kategorien skulle vara mindre ingripande för den enskilde än förfoganden av den senare, vartill kommer att enhetliga regler böra eftersträvas. Beträffande en viktig kategori av rekvirerad egendom, nämligen markområden som tagits i anspråk för befästningar, må vidare framhållas följande. Frågan vilka befästningar som skola bibehållas såsom permanenta och vilka som skola raseras kommer i sinom tid att definitivt avgöras av Kungl. Maj:t och riksdagen. Intill dess gäller det alltså att trygga kronans nyttjanderätt till sådana områden, vilka kunna komma att ingå i permanenta befästningssystem, medan övriga områden böra frigöras och återställas till ägarna. Prövningen i dessa avseenden bör uppenbarligen ske centralt och i ett sammanhang, varför rätten att förfoga över rekvirerade befästningsområden under avvecklingstiden måste tillkomma Kungl. Maj:t. Vad angår koncentreringsen av fältdepåerna har från militärt håll framhållits, att densamma skulle kunna genomföras snabbare om rätten att för ändamålet förfoga över markområden och byggnader anförtroddes åt de militära myndigheterna. Å andra sidan torde det av flera skäl vara påkallat att även detta led i avvecklingen av försvarsberedskapen lägges under Kungl. Maj:ts kontroll. En sådan anordning torde ej medföra fördröjning, därest planer för koncentreringsen i god tid utarbetas och underställas Kungl. Maj:t.

Utredningsmännen förordade på grund av det anförda den lösningen, att egendom, som upplåtits enligt rekvisitionslagen och som angäves böra bibehållas under kronans disposition under tiden efter det lagen upphört att vara tillämplig, toges i anspråk jämlikt allmänna förfogandelagen genom förordnande av Kungl. Maj:t. Ett sådant förordnande borde vara av det innehållet att viss i förordnandet närmare angiven rekvirerad egendom toges i anspråk med nyttjanderätt enligt allmänna förfogandelagen. Förordnandet komme således att innebära en konvertering från en rättstitel till en annan. Motsvarande förfarande syntes böra tillämpas beträffande egendom, som vore upplåten på grund av frivillig överenskommelse och som icke på annat sätt kunde bevaras åt kronan. Förordnande, varigenom redan upplåten egendom toges i anspråk enligt allmänna förfogandelagen, måste meddelas innan gällande upplåtelsestider ginge till ända. Under det förut gjorda antagandet att rekvisitionslagen bibehöllies vid tillämpning intill den 1 januari 1946 skulle alltså förordnande, såvitt anginge egendom som upplåtits enligt rekvisitionslagen, givas före denna dag. — Under avvecklingstiden kunde det bliva nödvändigt att med nyttjanderätt förfoga även över egendom som tidigare icke tagits i anspråk. Sålunda kunde det ifrågakomma, att byggnader bleve erforderliga för olika ändamål, t. ex. för mer eller mindre tillfälliga förråd, för förläggning av civilt eller militärt arbetsmanskap, för expeditionslokaler och dylikt. Nya fartyg kunde komma att behövas för transporter eller för minsveping. Sedan all beredskap upphört — och därmed såväl rekvisitionslagen som beredskapsförfogandelagen upphört att vara tillämpliga — finge även förfoganden av nu angivet slag göras enligt allmänna förfogandelagen.

Slutligen må nämnas att utredningsmännen i en framställning om förfogandelagstiftningens framtida gestaltning yttrat sig bland annat om förhållandet mellan rekvisitionslagen och beredskapsförfogandelagen. Härom har anförts:

Då förslag till en rekvisitionslag första gången framlades, i proposition till 1889 års riksdag, uttalades inom riksdagen den åsikten, att § 74 regeringsformen i dess dåvarande lydelse utgjorde hinder mot förslaget antagande. Hindret undanröjdes genom en år 1894 vidtagen ändring av nämnda stadgande. Härvid blevo gränserna för rekvisitionsrätten och förutsättningarna för dess utövande fastslagna i grundlagen. Såsom förutsättning för rekvisitionslagens tillämplighet föreskrevs, att krigsmakten skulle vara ställd på krigsfot, d. v. s. att mobiliseringstillstånd skulle vara rådande. Sedermera ha emellertid statsmakterna ansett sig oförhindrade att i lag stadga förfoganderätt för militära behov även under lägen när krigsmakten icke är ställd på krigsfot. Sålunda är beredskapsförfogandelagen tillämplig då krigsmakten intagit beredskap, utan att dock vara ställd på krigsfot. Någon principiell skillnad kan ej anses föreligga mellan beredskapsförfogandelagen och rekvisitionslagen. Båda avse att tillgodose den rent militära behovstäckningen och lagarna överensstämja i fråga om normerna för ersättningens fastställande. Å andra sidan har, såsom förut nämnts, en ytterligare form för krigsmaktens ställande på krigsfot framtvungits, nämligen »förstärkt försvarsberedskap». Härigenom har rekvisitionslagen erhållit vidgad tillämpning och gränsen mellan denna lag och beredskapsförfogandelagen måste anses ha blivit flytande. Det torde på grund av det anförda kunna ifrågasättas, huruvida ej rekvisitionslagen — efter erforderlig ändring av § 74 regeringsformen — bör utvidgas till att omfatta även det läge av mindre skärpt beredskap (beredskap medan krigsmakten är på fredsfot), för vilket beredskapsförfogandelagen avsetts. Härvid synes även den nu gällande, delvis förvillande terminologien för angivande av olika militära beredskapslägen (krigsfot, mobilisering, förstärkt försvarsberedskap, fredsfot, beredskap) böra underkastas en genomgripande revision. I en blivande utvidgad rekvisitionslag synes rekvisitionsrätten böra graderas, så att densamma i ett mera fredligt läge förbehålles Kungl. Maj:t och de högsta militärmyndigheterna medan vid krig eller eljest kritiska lägen rekvisitionsrätten decentraliseras i ungefär nu stadgad omfattning.

Utredningsmännens förslag har tillstyrkts av flertalet remissmyndigheter.

Två myndigheter ha framställt erinringar.

Sålunda har *försvarets civilförvaltning* anförts:

Det vore icke uteslutet — ehuru förvaltningen ej för närvarande kunde överblicka konsekvenserna av förslaget — att svårigheter i administrativt och redovisningstekniskt hänseende kunde uppkomma av förslaget. Det syntes vidare ur saklig synpunkt föga motiverat att, såsom följde av förslaget, fortsatt förfogande för varje fall skulle prövas av Kungl. Maj:t. Den mest ändamålsenliga formen för ifrågavarande förfoganden skulle givetvis erhållas genom en förlängning av rekvisitionslagens tillämplighet intill dess avvecklingen hunnit slutföras. Förvaltningen ville ifrågasätta, huruvida det kunde anses oförenligt med grunderna för rekvisitionslagen att densamma bibehölls i kraft för tillgodoseende av behov, som kunde uppkomma i samband med försvarets återställande i fredsmässigt skick. Rekvisitionslagen erbjöde den fördelen att formerna för såväl ianspråktagandet som ersättningens fast-

ställande och utbetalande vore avpassade med hänsyn till militära förhållanden och under en längre tid praktiskt prövade med tillfredsställande resultat.

Riksvärderingsnämnden har på anförda skäl framhållit angelägenheten av att den enligt rekvisitionslagen gällande ordningen för prövning av ersättning måtte vinna tillämpning å de ersättningsfrågor, som kunde uppkomma under tiden för beredskapens avveckling.

I ett till utredningsmännen avgivet yttrande hade *marinförvaltningen* framfört liknande synpunkter som sedermera civilförvaltningen och riksvärderingsnämnden. För den händelse allmänna förfogandelagen skulle komma att tillämpas på de förfoganden som bleve erforderliga under avvecklingen av beredskapen hemställde *marinförvaltningen* att vissa i rekvisitionslagstiftningen upptagna bestämmelser om sättet för ersättningens bestämmande m. m. måtte inarbetas i allmänna förfogandelagen eller dess tillämpningsförfattning.

Med anledning av vad *marinförvaltningen* sålunda anført anmodade chefen för försvarsdepartementet, på hemställan av utredningsmännen, *marinförvaltningen* att inkomma med preciserat förslag till de författningsändringar, som ämbetsverket i sitt yttrande till utredningsmännen åsyftat.

Marinförvaltningen inkom sedermera den 29 september 1945 med förslag i nämnda hänseende. Förslaget upptog ett flertal ändringar i allmänna förfogandelagen och dess tillämpningsförfattning. Ändringarna hade till syfte att beträffande fartyg göra rekvisitionslagens bestämmelser om ersättningens bestämmande m. m. tillämpliga.

I yttrande över *marinförvaltningens* förslag har *riksvärderingsnämnden* — i anslutning till vad nämnden tidigare yttrat rörande utredningsmännens förslag — anført följande.

Marinförvaltningens förslag hade endast tagit sikte på förfoganden över fartyg. Förslaget förutsatte alltså att beträffande annan egendom allmänna förfogandelagens ersättningsregler alltjämt skulle gälla eller med andra ord att ersättningen för sådan egendom skulle bestämmas icke, såsom enligt rekvisitionslagen, av lokal värderingsnämnd såsom första instans utan av riksvärderingsnämnden. Det vore emellertid mindre välbetänt att avkoppla de lokala värderingsnämnderna från de värderingsfrågor, som uppkomme under avvecklingstiden och som vore av identiskt samma beskaffenhet som de frågor, vilka under den tid rekvisitionslagstiftningen ägt tillämpning avgjorts av lokal värderingsnämnd såsom första instans. Det vore icke blott fartygsvärderingsnämndernas sakkunskap som borde tillgodogöras. Den erfarenhet i praktiska värv och den lokalkännedom, som ledamöterna i de allmänna lokala värderingsnämnderna besuttede, vore en värdefull tillgång, som icke borde underskattas. — Man kunde ifrågasätta huruvida det behov av förfogande över annans egendom, som kunde uppkomma under avvecklingstiden, borde tillgodoses med användande av allmänna förfogandelagen. Nämnden ansåge för sin del att behovet av förfoganderätt under avvecklingstiden enklast kunde tillgodoses genom en utsträckt tillämpning av beredskapsförfogandelagen. Genom hänvisningen i 4 § i denna lag till rekvisitionslagen komma sistnämnda lags ersättningsregler att bliva tillämpliga och ersättningsfrågorna komme alltså under avvecklingstiden att handläggas i samma ordning som under beredskapstiden.

Under beredskapstiden har enskild egendom i stor utsträckning tagits i anspråk med nyttjanderätt för krigsmaktens behov. Upplåtelseerna ha skett antingen enligt allmänna förfogandelagen eller enligt rekvisitionslagen eller ock efter frivilliga avtal. Den upplåtne egendomen är till en del alltjämt i kronans besittning. Sålunda ha åtskilliga enskilda markområden upplåtits för befästningsanläggningar. Det har ännu ej varit möjligt att slutligt avgöra vilka av dessa anläggningar som skola kvarstå och vilka som skola raseras. Intill dess så skett måste områdena förbliva under kronans dispositionsrätt. Vidare ha enskilda byggnader tagits i bruk för förråd vid fältdepåerna. Den materiel, som förvaras där, avses skola uppläggas mera centralt. För ändamålet erfordras emellertid nya förrådsbyggnader och dessa ha ännu ej hunnit färdigställas. I avvaktan härpå måste vissa av de nu upplåtne byggnaderna alltjämt nyttjas för förrådsändamål. Motsvarande förhållande föreligger troligen i fråga om vissa verkstäder ävensom några anläggningar, t. ex. oljecisterner. En annan i detta sammanhang betydelsefull kategori utgöres av de hjälpfartyg, som användas för minsvepningen. En del av dessa fartyg måste med all sannolikhet kvarhållas i tjänst under viss tid framåt.

Jag är medveten om att det tvång, som tillämpningen av en förfogandelag alltid innebär, kan vara ägnat att medföra särskild irritation under ett fredligt tillstånd, då de av krisen föranledda tvångsåtgärderna i allmänhet äro stadda på avskrivning. Jag vill därför understryka, att det uppenbarligen endast kan komma i fråga att kvarhålla enskild egendom i fall då ett oundgängligt behov därav föreligger. Den största hänsyn bör härvid självfallet tagas till de enskilda ägarna i fråga om såväl förfogandenas omfattning som deras varaktighet.

Såsom förut nämnts har en del av ifrågavarande upplåtelser skett jämlikt rekvisitionslagen. Denna lag, som är anknuten till grundlagen, är för sin tillämplighet beroende av att krigsmakten är ställd på krigsfot eller — efter den utvidgning begreppet mobilisering undergått — att förstärkt försvarsberedskap är rådande. Vid krigsmaktens återgång till fredsfot skall sålunda rekvisitionsrätten upphöra från och med den tidpunkt som Konungen bestämmer.

Sedan beredskapen numera upphävts, bör rekvisitionslagen så snart ske kan sättas ur tillämpning. Därmed upphöra även de nyttjanderättsupplåtelser som skett enligt lagen att vara gällande. Av det förut anförda följer emellertid att dessa upplåtelser, i den mån de avse egendom som tills vidare ej kan frigöras och återställas till ägarna, måste förlängas i en eller annan form.

De inom försvarsdepartementet tillkallade utredningsmännen ha härvid förordat den lösningen att egendom som upplåtits enligt rekvisitionslagen och som måste bibehållas i kronans besittning under tiden efter det lagen upphört att vara tillämplig skulle tagas i anspråk enligt allmänna förfogandelagen genom förordnanden av Kungl. Maj:t. Motsvarande förfarande syntes böra tillämpas beträffande frivilligt upplåten enskild egendom som alltjämt vore erforderlig och som ej på annat sätt kunde bevaras åt kronan. Det förutsattes vidare, att Kungl. Maj:t då så bleve erforderligt skulle förordna om förlängning av sådana upplåtelser som tillkommit på grundval av allmänna förfogandelagen.

Emellertid ha några myndigheter — försvarets civiltjänst, marinförvaltningen och riksvärderingsnämnden — framhållit angelägenheten av att den enligt rekvisitionslagen gällande ordningen för prövning av ersättning måtte vinna tillämpning även å de ersättningsfrågor som uppkomme under avvecklingstiden och som vore av identiskt samma slag som de vilka under beredskapstiden handlagts enligt rekvisitionslagen. Ersättningen borde med andra ord prövas, icke såsom enligt allmänna förfogandelagen av riksvärderingsnämnden såsom enda instans, utan i första hand av lokal värderingsnämnd. Den erfarenhet som de lokala värderingsnämnderna förvärvat under beredskapstiden vore en värdefull tillgång som ej borde underskattas. I anslutning till de sålunda anförda synpunkterna har riksvärderingsnämnden funnit att behovet av förfoganderätt under avvecklingstiden enklast kunde tillgodoses genom en utsträckt tillämpning av beredskapsförfogandelagen. Genom hänvisningen i 4 § i denna lag till rekvisitionslagen komme sistnämnda lags ersättningsregler att bliva tillämpliga och ersättningsfrågorna komme alltså under avvecklingstiden att handläggas i samma ordning som under beredskapstiden.

För egen del finner jag starka skäl tala för den av riksvärderingsnämnden förordade anordningen. Frågan om beredskapsförfogandelagen står i överensstämmelse med regeringsformen var föremål för bedömning vid lagens tillkomst och den jämkning i lagen varom nu är fråga synes icke vara av innebörd att böra föranleda ett annat bedömning än förut.

För ifrågavarande ändamål blir det erforderligt att utvidga beredskapsförfogandelagens tillämplighet i så måtto att förordnande enligt lagen skall kunna meddelas jämväl där så prövas nödvändigt för avveckling av tidigare anbefalld beredskap.

Därjämte blir det behöfligt att göra lagen tillämplig även å byggnader och anläggningar. Rätten att förfoga över sådan egendom torde såsom en garanti mot missbruk böra förbehållas Konungen, vilket kan ske genom att egendomen upptages i 1 § första stycket c) i lagen. Det må i detta sammanhang framhållas, att behov av att förfoga över egendom av nyssnämnda båda kategorier, enligt vad erfarenheterna utvisa, även föreligger under ett sådant beredskaps-tillstånd för vilket lagen hittills uteslutande avsetts.

Förutom å markområden, byggnader och anläggningar synes lagen under avvecklingstiden böra tillämpas å fartyg, som omnämnas i 1 § första stycket b). Detta stadgandes avfattning lägger i Konungens hand att uppdraga gränser för förfogandenas utsträckning. Rätten att göra anfordran av fartyg bör i kommandoväg förbehållas chefen för marinen och marinförvaltningen (1 § andra stycket). Det må framhållas, att den huvudsakliga verksamhet, för vilken fartyg erfordras, nämligen minsvepningen av rikets kuster, uppenbarligen är av i lika hög grad enskilt som offentligt intresse.

Förfoganderätt enligt 1 § första stycket a) i lagen synes icke böra ifrågakomma under avvecklingstiden. Härav följer att »rum för personal, hästar eller fordon» (kvarter) som må erfordras för t. ex. militär arbetsstyrka endast må tagas i anspråk efter frivillig upplåtelse.

I enlighet med det anförda skulle Konungen, för tillgodoseende av oundgängliga behov som sammanhånga med avvecklingen, åga utfärda förordnande enligt 1 § första stycket i fråga om dels fartyg dels ock markområden, byggnader och anläggningar. Förordnandet torde få avse egendom som upplåtits enligt rekvisitionslagen eller frivilligt ävensom i undantagsfall förut ej ianspråktagen egendom. Efter hand som avvecklingen fortskrider bör egendom successivt kunna frigöras, varför omfattningen av förordnandet tid efter annan bör tagas under omprövning.

Den förordade lagändringen synes böra träda i kraft omedelbart.

De befogenheter Konungen skulle erhålla genom lagändringen gå ej utöver dem som stå till buds enligt den alltjämt gällande allmänna förfogandelagen.

I överensstämmelse med vad nu anförts har inom försvarsdepartementet upprättats förslag till *lag angående ändrad lydelse av 1 § beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584)*.

Föredraganden hemställer härefter, att lagrådets utlåtande över ifrågakvarande lagförslag, av den lydelse bilaga vid detta protokoll utvisar, måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

A. Broberg.

Bilaga.

Förslag
till
Lag
angående ändrad lydelse av 1 § beredskapsförfogandelagen
den 30 juni 1942 (nr 584).

Härigenom förordnas, att 1 § beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

1 §.

Där så provas nödvändigt antingen för tillgodoseende av beredskapen vid sådan del av krigsmakten, som, utan att vara ställd på krigsfot, tages i anspråk för ändamål, varom förmäles i 28 § 1 mom. värnpliktslagen, eller ock för avveckling av tidigare anbefalld beredskap äger Konungen förordna:

- a) att då — — — sålunda erfordras;
- b) att, även — — — förfogande; samt
- c) att ägare eller innehavare av visst i förordnandet angivet markområde eller viss i förordnandet angiven byggnad eller anläggning skall ställa sålunda angiven egendom till krigsmaktens förfogande.

Rätt att — — — i kommandoväg.

Denna lag träder omedelbart i kraft.

*Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den
19 december 1945.*

Närvarande:

regeringsrådet KELLBERG,
justitieråden GULDBERG,
EKBERG,
SANTESSON.

Enligt lagrådet den 14 december 1945 tillhandakommet utdrag av protokoll över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 7 december 1945, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättat förslag till *lag angående ändrad lydelse av 1 § beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584)*.

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av revisionssekreteraren F. K. I. Öhman.

Lagrådet yttrade:

Såsom framgår av remissprotokollet, är det avsett, att byggnad eller anläggning, som enligt 1 § första stycket c) ställes till krigsmaktens förfogande, skall kunna tagas i anspråk allenast med nyttjanderätt. I enlighet härmed synes ett tillägg böra ske till den i 2 § sista punkten givna uppräknings av egendom, som må tagas i anspråk endast med dylik rätt. Göres ett sådant tillägg, böra lagens rubrik och ingress ändras.

Ur protokollet:

Bertil Crona.

*Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms
slott den 12 januari 1946.*

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, ERLANDER, DANIELSON, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG.

I egenskap av särskilt förordnad föredragande anmäler statsrådet Sköld, efter gemensam beredning med cheferna för justitie- och försvarsdepartementen, lagrådets den 19 december 1945 avgivna utlåtande över det till lagrådet den 7 i samma månad remitterade förslaget till *lag angående ändrad lydelse av 1 § beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584)*.

Föredraganden anför följande.

Lagrådet har framhållit, att byggnad eller anläggning, varom förmäles i 1 § första stycket e) i det remitterade förslaget, enligt remissprotokollet avsetts skola kunna tagas i anspråk allenast med nyttjanderätt. Lagrådet har hemställt, att i enlighet därmed ett tillägg göres till den i 2 § sista punkten i gällande lag givna uppräknigen av egendom, som må tagas i anspråk endast med dylik rätt. Vad lagrådet sålunda hemställt har iakttagits, i samband varmed det i sistnämnda stadgande nu upptagna ordet »rum» ansetts kunna utgå. Förslagets rubrik och ingress ha ändrats till att avse jämväl 2 § i lagen.

Föredraganden hemställer i enlighet med vad sålunda anförts, att förslag till *lag angående ändrad lydelse av 1 och 2 §§ beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584)* måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställen förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Erland Kock.